

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A táji-történeli régióktól az eurorégióig avagy a multikulturális regionalizmus üveggömbje

*Átmeneti korban élünk, amikor úgy tűnik,
valami megszűnőben, valami más viszont
fájdalmasan születőben van.*

Václav Havel

Érdekes és minden bizonnyal tanulságos szellemi kísérlet volna, ha a politikátörténet az egyes korokat a rájuk jellemző kulcsszavak szerint is tagolná. Mikor mi számított társadalomépítő vezérelvnek, illetve miként kívánták a politika csinálói önmagukat és programjaikat megfogalmazni. Ilyen igény esetén század- és ezredvégünk alighanem a *regionalizmus kora* címkét kapná.

Közép-kelet Európában ötven éven át az *átalakítás* volt a kulcsszó. Jellemzői: tudatosság, világosan megfogalmazott célok, pontosan kijelölt eszközök és módozatok. Az átalakítás szinonimájaként szerepelt a megtervezhetőség, az ebből fakadó összes elvi vonzatokkal és gyakorlati következményekkel együtt.

A totalitarizmus utáni időkben az addig hirdetett tudatosság és célzatosság helyett a tagadhatatlan zavar és sodródás vált általánossá. Válságos a helyzet a gazdaság és a szellem világában egyaránt. De nemcsak a térség keresi önmagát, egész Európa újrafogalmazási kényszerrel küzd. Európa identitási és intézményi válságában mind többször és változó alakzatokban jelentkezik új folyamatok legitimációs mozzanataként a regionalizmus. A regionalizmus egyszerre jelent tematizációs keretet és megoldási modellt - paradigmátikus a helyzet. Miként a fogalmat alkotó Kuhn a paradigmát, a regionalizmust is tucatnyi értelemben és jelentéssel használják, könnyedén és a pontosság igénye nélkül. Mindezek mellett, sőt ellenére: a regionalizáció-regionalizmus fogalomgyűjtése a jelenlegi átalakulási - nem átalakítási - folyamat vizsgálatában paradigmaként hasznosítható.

Régió-diskurzus

A politikai, társadalmi, gazdasági szféra külön-külön honosított meg és használ régió-értelmezéseket, az eltérő értelmezésekhez rendre eltérő funkció is járul. Ezeken túli - avagy inneni - a szellemtörténet elméleti kategóriája, illetve a politikai filozófiát idézi az ideologikus megjelenítés. A helyi tradíciók jegyében kell szólni az alulról építkezés regionalizmusáról, elkülönítve ezt a (nagy)politikai architektúra integrációs érdekeket hordozó regionalizációjától. Értelmezhető a régió történeli kategóriaként illetve nemzetközi politikai intézményrendszerként. [1] A szintekre történő "szétanalizálás" szempontjai a globális-lokális összefüggésrendszerben a folyamatok leírásának választott lehetőségeként értelmezett hatásmechanizmusok. Három szint módszertani megkülönböztetése tűnik indokoltnak: geopolitikai szint, regionális közép szint és a lokalitás - a helyi társadalmak - szintje.

Az intézményrendszerként történő értelmezés sajátos funkciók azonosítását teszi lehetővé. A politika új szóhasználata - a *nemzetek és régiók Európája* - jelez valamit, valami változik, valamit újra kell fogalmazni. A közgondolkodásban helyet - sőt: olykor főszerepet - kapott a faji kérdés, a nacionalizmus, a megkülönböztetés megannyi formája; egyrészt etnokráciák kapnak erőre, másrészt "hontalan népek" - skótok, walesiek, baszkok, katalánok,

kurdok - jelzik, hogy az etnikumok helyet követelnek az állampolitikai rendezőelvek megalkotásában. Sokak gondolatát fogalmazza meg A. Gergely András, amikor felveti: "a húszadik század egyik legnagyobb teljesítménye lehetne, ha ezek az etnikai kultúrák ezúttal nem szélsőségesen politizálnának, hanem összetalálkoznának a 'civilizált' emberiség uralkodó demokratikus eszméivel, s kiegészítenék azokat a maguk értékrendjével." A szakember óhaja az európai fejlődés legvégső értelméből fakad. A létező társadalmi korlátokra szintén ő mutat rá: "Csakhogy e vágy teljesülését egy sor politikai, gazdasági, kulturális, jogi akadály teszi lehetetlenné." [2] Ezen akadályok egyik gyökere a félelem. A félelem nem utolsó sorban attól, hogy a demokráciába beleszokó polgár kilép alattvalói köntöséből, s igazi közképviselőt kér számon.

Félelmet keltő sokszor és sokak számára a régió történeti kategóriájának a felbukkanása. Közép-kelet Európában a kialakult nemzeti keretek nem történeti határokkal, hanem etnikai és nyelvi határok szerint tagoltak. Minden etnikai helyzetet a történelmi háttérrel túl a tegnapi és a mai status quo határoz meg, az idevágó diskurzus állandó szereplői az "igények" és "revánsok" jogossága. Mit rejt a régió fogalma, milyen politikai elképzelésnek, mi több szándéknak lehet a trójai falova? Amikor a helyi politikus a regionális fejlődés szempontjai mellett érvel, mennyire gondol kizárólagosan a gazdaságra, hátha fő célja a neki nem tetsző központtól való minél erősebb eltávolodás? A határok racionális megítélése nem nélkülözheti a szabad önrendelkezés szempontját. Nyugaton azért alakulhattak ki viszonylag stabil határok, mert a vitás területek státusáról többnyire népszavazások döntöttek.

Amikor G. Schöpflin az identitáspolitikák kilencvenes évekbeni látszólagos/valóságos újraéledéséről szól, mindenképp előtt azon gyakorlatra utal, amely az állampolgárság meglehetősen kohéziós erejű értelmezését tette meg identitáspolitikája alapjává. "Az állampolgárság is az identitáspolitika része, egyáltalán nem olyan egyetemes, mint amennyire javaslolnak hiszik, viszont állampolgárság nélkül a demokráciát fenntartani nehéz" [3] A polgártól az állam hűséget vár el, éppen a demokrácia jegyében. De ha az államot alkotó intézmények "felette szükséges volta" illetve jellege bármiként is megkérdőjeleződik, az egykori írásművelő, J. Brutton megállapítása szinte önkéntelenül nyer teret: "Nehéz lojalitást kiváltani kimondottan adminisztratív okokból létrehozott testületek iránt." Vagyis: nem mindegy, hol lakik az ember, illetve nemcsak az állampolgárság számít. Ezen állítás valóságtartalma közismert, ma az európai Nyugaton éppúgy meg tapasztalható, mint Keleten. A nemzeti többség a gazdasági-társadalmi mobilitás felől közelíti a kérdéshöz, és az államhatárok szerepének relativizálására gondol, a kisebbséget a nemzeti keret jellegének alakulása érdekli, Bóffy István megállapításának megfelelően: a közösségért való félelem okán "a kisebbségi élet megszűnik teljes értékű emberi életnek lenni, háttérbe szorított, nyomott létté válik". [4]

A regionalizmus-diskurzus ráirányítja a figyelmet a bármely országban létező belső különbségekre, eltérő lokális értékrendekre és karakterjegyekre. Különösen fontos az akkor válhat, ha az ország képtelen megbirkózni "egyesített" mivoltával, a különböző táji-történeti egységek eltérő hagyományait a központi politikai akarat a homogenizáció eszközével kívánja elmosni-felszámolni. A berendezkedő demokrácia feltépi az arcnélküliség kényszerburkát, az idegen, a ráerőltetett minták alól felsejlenek a helyi öntudat méltóságát nyújtó "autentikus lét" elemei, a helyi szerepek identitásképző megnyilvánulásai, szimbólumai. A nyílt erőszak hiányában előbukkannak az etnikai másság jegyei is, kialakulnak a közösségi kohézió, a kisebbségi szolidaritás hálói. Megjelenítődik az etnoszféra. Amelynek kétségtelenül vannak regionális dimenziói is. A többféle másság egyszerre

jelenítődik meg, összekapcsolódnak akkor is, ha nincs közöttük lényegi kapocs. A régió-diskurzus nyíltan vagy rejtve etnicizálódik.

A régió a legitimitás-hiánnyal küzdő rendszerek számára politikai mumussá válik.

Régió és identitás

Napjaink identitás-mozgalmaira két lényegi folyamat hat(ott) igazán: az osztályszemlélet politikai-szellemi visszaszorulása és az államhatárok szerepének a relativizálódása. Weber óta a szociológia vitatja a marxi rétegződés-elmélet legfőbb állításait, mindenek előtt azt, hogy a társadalmi osztály kategóriája a közösségi cselekvések elsődleges magyarázatául szolgálhat. Amikor M. Olson bebizonyítja, egyáltalán nem magától értetődő, hogy - a különben önzően megnyilvánuló - osztályok közös érdekek realizálására törekedjenek mindenek előtt, a marxi osztályelméletet relativizálja. Az érdekszövetségek modern elméletei a csoport fogalmához nyúlnak vissza és a csoportformák sokaságával számolnak. [5]

Az államhatárok szerepének a relativizálódásán nem a határok jellegének mai közismert változását kell érteni, hanem a globalizáció hatását olyan modern fogalmakra mint tér, idő, szabadság, gazdaság, társadalom, kultúra, kommunikáció, stb. A modernizáció előtt az emberi közösségek "szakrális és profán terek" kettősségében éltek, amihez a földrajzi tér csak a kulisszákat szolgáltatta. [6] A modernitás lerombolta a szakralitást mint társadalomszervező erőt, ennek következtében a profán tér anyagi szerveződéssé, földrajzi-állami szerveződéssé változott. A modernitás egyik tétele szerint a földrajzi térben a társadalmak körülhatárolhatóan helyezkednek el, és az egyetlen társadalmat magukban foglaló terek funkcionálisan valamint strukturálisan feloszthatók. A globalizációnak a hatalmi cselekvések által kiépített térszerkezete más, mint a modernizációé, ezért szakítani kell a fenti térszerkezeti elképzeléssel. [7] Már a modernizáció korában elkezdődött és mára felerősödött a szociális és földrajzi tér elszakítása egymástól, minek következtében a földrajzi térhez kötött államhatáron belül több, egymástól eltérően szervezett társadalmi tér található. Ezek mindenikében létrehozhatnak csonka vagy teljes társadalmakat, s ezek alá- és fölérendeltségi viszonyban vannak egymással. A megváltozott térszerkezet miatt a korábbi értelmezési keretek érvénytelenek. Tovább folytathatók a globalizációs világtársadalom [8] kialakulásával kapcsolatos kérdések taglalását a szociális tér legfelső rétegét képező uralkodó világtársadalomtól az államhatárokon belüli, de azoktól elkülönülő peremtársadalmakig, illetve az így létrejövő, eltérő jellegű politikai - hatalmi-politikai, lojalitás-politikai - tőke felidézéséig, a lényeg: a szupranációk társadalmában a politikáivá konvertált gazdasági hatalom diktál, saját igényeinek megfelelően. Miközben az eddigiek értelmében a - gazdasági - regionalizáció globalizációs eszközzé válik, újabb vegyértéket is kap.

Paradoxonnak tűnhet, hogy miközben a globalizációs intézmények megfosztják a személyt és csoportot az azonosságalkotás szabadságától, az etnokulturális alapú regionalizmus autonóm identitásokat hozhat létre, amelynek jegyében nyilvánul meg egy térség közössége. Az értelmezés világintézményeinek sablonválaszai előntik a világtévéket, a világfilmek és megareklámok kiszorítják a helyit és a sajátost a média lokális piacáról. A primer híryananyagot és alapértelmezéseket szolgáltató globalizációs "public relations"-hálózat által foglalkoztatott gárda megközelíti a sajtó munkatársainak a számát - s bár a helyi értelmező kevés eséllyel lép fel különvéleményével, az ilyen irányú igény növekvő.

Ami a térség sajátos kérdéseit illeti, a totalitarizmus bukásával fellépő identifikációs deficit szinte törvényszerűen fordítja a figyelmet olyan kiaknázatlan, szinte érintetlen

identitáselemek felé, amilyen a régió. A totalitarizmus a régiót politikai önépítkezési szintként tagadta, ami a politikai fagyasztóból kikerülő közéleti-társadalomszervezési lehetőséget még inkább felértékeli. Az átmenet nehézségei és eredménytelenségei a régió további politikai-gazdasági felértékelődéséhez vezetnek. Ugyanakkor azon személyek és csoportok kap(hat)nak szerepet a mai általános újrafogalmazási történetben, akiknek-amelyeknek etnikai tudata térben és időben, kultúrában és civilizációban szuverén módon átélt és közösségileg megjeleníthető. Az önértelmezéseknek megvan a maga természetes területi összetevője, az egyik ilyen éppen a - korábbi társadalmi gyakorlat által tagadott, tehát nem elsorvasztott - régió. Az átmenetnek mondott-gondolt úton ekként találkoznak az etnoszok és a régiók.

A kisebbségi "túlélés" egyik dimenziója az egymás-mellett-élés. Ami harmóniát kíván, nem pedig etnocentrizmust. Főleg hatalmit nem, az együttműködés feltételezi a többségi önkorlátozó toleranciát. Elfogadást. Ehhez szinte egyedüli keret lehet, ameddig az országos-nemzeti szint etnokratikus, a régió. Igaz, felemáság itt is jelentkezik. Mivel a regionalizmus szinte törvényszerűen nyúl vissza premodern, a vitás, problematikus kor előtti identitáselemekhez, a regionalizmus szószólója számíthat arra, hogy törzsi mentalitással, a közszféra etnizálásának szándékával vádolják meg,

Régió és legitimáció

Mivel aligha sikerül egyértelműen és megnyugtató módon egy általánosítható európai régió-fogalmat meghatározni, az értelmezések sokfélesége kulcsfontosságúvá emeli az országok és régiók közötti viszony kérdését. A demokrácia mibenlétét is jelzi, a központi hatalom részéről a középszinttel kapcsolatosan milyen attitűd figyelhető meg. "A politikai régiók létrehozásának vagy megerősítésének eredeti oka és motivációja nagyon eltérő az Európai Unió tagállamain belül. Az általános, régiókat erősítő irányzattal ellentétben néhány országban ez a szint gyengült vagy teljesen megszűnt. Ezen nemzeti fejleményeknek köszönhető manapság az Európa Unió országok politikai és közigazgatási régióinak heterogén volta." [9]

A regionalizációt a központi hatalom politikai eszközként kétféle *legitimációs mozzanatba* építheti bele. Az első jelentős politikai-társadalmi megrázkódtatások utáni *társadalmi krízishelyzetek* megoldását célozza meg. A II. világháborút követően Németország és Ausztria belső helyzetét rendező elképzelések lényegi eleme volt a belső - történelmi gyökerekhez visszanyúló - regionalizáció. Spanyolországban a Franco diktatúráját fel(le?)váltó hatalom nyúlt a belső regionalizáció eszközéhez. Amikor Belgiumban a kilencvenes évek elejére a belpolitikai helyzet feszültségei jelentős mértékben megnövekedtek, a belső regionalizáció és a középszintű autonómiák elismerése hozott megoldást. Eltérő alaphelyzetekben a konkrét megoldások különbözőek. A német és osztrák megoldás föderatív szerkezet létrehozatalát jelenti; Spanyolországban az állami egység alkotmánybeli fenntartásával etnoregionális autonómiák rendszerét hozták létre; Belgiumban a területi és etnikai egységek kevert rendszerét léptették életbe. Regionalizációt mondunk, pedig ami a fenti esetekben történt lényegében történelmi-demográfiai igazságok és tények fel- illetve elismerése. Józan politikai belátás nyert teret, s ez mint ilyen legitimál.

Politikai-gazdasági döntések igazolását is szolgálhatja a regionalizáció. A fokozódó társadalmi feszültségek nem csupán a harmadik csoportba sorolt legszegényebbek között jelentkeznek, szinte általánosak a fejlett világban is. Közismertek a környezeti gondok. A fejlettségi egyenlőtlenség következményei politikai és társadalmi síkon egyszerre jelentkeznek. Átalakult a világ gazdasági térszerkezete, de a lényeg nem változik: miként a gyarmatosítás

korában a fejlettek ma is elszívják - persze a valamikorinál sokkal furfangosabb finánciális politikával - a harmadik világ tartalékait. [10] A szociális alapú belső konfliktusokra nem csupán afrikai országok példáit lehet felhozni, figyelmet érdemel, a kilencvenes évekre milyen mértékben fokozódott például az USA-ban az állásvesztéstől való félelem.

Egyre csökken a hagyományos intézmények - parlament, kormány - legitimitása, de ami meglepőnek tűnhet, az általános trend áldozata maga a sajtó is. A társadalmi bizalmi index korábban elképzelhetetlen alacsony értékeket mutat. Ennek egyik oka, hogy bizonyos létfontosságú döntések kikerülnek az ellenőrizhető - tehát legitim - intézményi körből: a fejlesztési politikákról mindinkább a gazdasági szféra nagyjai döntenek. Azok a nagyok, akiket a globalizáció még nagyobbá, erősebbé tett. Most ezen erősek kínálnak segítséget. De általában nem kormányoknak, amelyek a leszálló bizalmi ágban ezen gazdasági nagyokra visszahatóznak, még visszarángathatnák őket. A támogatás a régiókat célozza meg, a különböző meghirdetett programok és stratégiák a kormányzintekkel jelképesen számolnak. Véletlen volna, hogy olyan struktúrák kapnak támogatást, amelyek nem rendelkeznek legitim vezetéssel? Aligha. A közép-kelet-európai térség országaiban elindult belső regionalizáció egyik nyílt titka: európai integrációs pénzek megszerzése. Nyugaton vajmi keveset számít, hogy ezen makrorégiókat [11] sebtében, olykor a történelmi tradíciók ellenében hozták létre, maga a folyamat így is úgy is regionális politikának számít. Ha a (makro)régió által kapott pénzzel rosszul gazdálkodnak, kin lehet számon kérni, és főleg miként? Kit kellene-lehetne leváltani? A régió anélkül vált a - globális - fejlesztési politika alapegységévé, hogy ehhez a szükséges közjogi lépések az egyes országokban megtörténtek volna. A megalkotott idevágó új törvények a fejlesztési politikára, s nem az életre hívott régiók jogállására vonatkoznak. S ez a jogi tisztázatlanság alighanem kedvező a központi hatalmak számára, mert miközben a szubszidiaritás jelenik meg a zászlón, lényegében centralizációs lehetőséget visz a képletbe.

Régió és integráció

Az *integrációt* az önmagát kereső Európa "fedezte fel". A nemzetiek helyett új kereteket tételező Európa paradigmája az integráció, amit a tisztánlátás és a felelősségvállalás jeleként kell értelmezni, A. Marga szerint. [12] Ha ilyet Romániában állítanak, jó tudni, hogy Észak-nyugat Balkánon jó ideig visszatérő tétel létszen: minden európai, ami a kontinensen történik. Ez pedig azt jelent(het)i, hogy európaivá nem egyféle szellemi örökség és/vagy keret, hanem az itteni levegő tesz. Ha ezt egyetemi körökben is így látnák, aligha volna kisebb fajta divat "európai tanulmányokkal" foglalkozni. Az európai tanulmányok egyik alapigazsága: nemcsak a népeknek, Európának is megvan a maga szellemisége. Úgy tűnik, a nemzeti kultúra sajátosságát jelentő-adó Volksgeist létét hirdető német kultúra reprezentánsai foglalkoztak - legalábbis az idézettség mértéke szerint - a legtöbbet Európa szellemiségével. Nietzsche számára a jó európaiság az önmagára találás civilizációs kihívásának jegyében tételező *feladatot* jelent. Csoda-e, ha Nietzsche számára Európa nem más, mint *eine junge Seele, welche beständig kommt* [13].

Az integrációs politika kezdő lépései a II világháborút lezáró béke visszasságaira kitalált válaszok voltak. Az 1950-ben létrehozott *Szén- és Acélközösség* a német gazdasági kényszerpálya kiigazítása mellett a francia-német viszony politikai rendezéséhez is keretül szolgált. A politikai szándékot megfogalmazó *Nyilatkozat* első bekezdése a felépítendő, "szervezett és életerős Európa" szükségességéről szól. [14] A gazdasági kihívás által életre hívott Közös Piac és kölcsönös gazdasági segélyprogramként indított KGST az európai bipolaritás jegyében jöttek létre, integrációs funkcióval. A kilencvenes évek kulcsszava a Maastrichti Szerződés, ennek szellemében és az integrációs nyomás jegyében alakult ki azon

euro-uniós pénzpolitika, amelynek a hatásáról már volt szó. Ez a pénzpolitika gazdasági építkezési egységként a régiót jelöli meg, lévén a közösségi támogatások bevallott célja az ezek közötti szintkülönbségek mérséklése. Az integrációt a strukturális fejlesztés eszközeként kezelő politika a keyniánusokhoz vezet vissza, a jóléti állam doktrínájához, annak szükségességéhez, hogy a régiók közötti különbségeket csökkenteni kell.

Az új Európa strukturális középszintként kezeli az eurorégiót, még akkor is, ha az ezres léptékű régiótól - lásd a belga-francia-luxemburgi határon létrehozott Európai Fejlesztési Pólust [15] - az országnyi nagyságú térségi összeszövetkezésekig [16] terjedő skála minden, csak nem egységes. A folyamat "filozófiájából" fakadóan ez senkit nem zavar, a jelenlegi kb. 150 képződmény mellé újabbak fognak születni. Ugyanis a régió azon egység, amely jelenlegi körülmények között támogatásra számíthat.

Az Európa-balsamként jelentkező integráció hatóanyagai között ott találjuk - ismét - a régiót, annak ellenére, hogy az Európai Unióban a regionalizmus elve nincs rögzítve. Mivel a szubszidiaritás - kisegítés - elve sem alaptétel még, az eljövendő európai architektúrát fogja minősíteni, "hogy a szubszidiaritás, a föderalizmus és a regionalizmus elvei megkapják-e a nekik szánt szerepet - legitimáció, demokratizálódás, a hatékonyság növelése" terén [17] .

Régió és konfliktuskezelés

1989 után elemzésekben mérték fel, hány és milyen erősségű etnikai konfliktus veszélyével kell számolni a poszttotalitarista térségben. Több tucatra megy a számuk. Ezek csak részben régi elintézetlenségek újkori feltörései, igen sokszor a kormányzó elitek sajátos demokrácia-értelmezéseinek a következményei.

Az új vezérkarok gyakran nem akarják megérteni, hogy az új államok kialakításához nem elégséges a szovjet kommunizmus szimbolikájának a nemzeti karakterelemekkel történő egyszerű behelyettesítése. Nem egy ország esetében a kialakult helyzet "azt a vélekedést erősíti, hogy a fő cél a nemzeti szimbólumok visszahódítása volt, és mellőzték az egészséges intézményekre épülő új állam kialakításának sokkal fontosabb célját" [18] Francia szakértő, F. Thom állítja ezt, illetve azt is, hogy csak a nacionalizmus vakíthat el olyannyira nemzeteket, hogy ne vegyék tudomásul önnön legfontosabb érdekeiket. Ekképpen a nacionalizmus kontextuálisan közvetlen demokratizációs tényezővé is válik, bár ezt a térségben nem szívesen ismerik el.

A nacionalizmust és kommunizmust összehasonlító elemzések mindig érdekesek, különösen azok, ha a paternalizmus, antagonizmus és kollektivizmus fogalmaival operálnak. Az antagonizmus mai körülmények között, egyes Balkán-szakértők szerint, a nemzet és az ország kisebbségi etnikai közösségei közötti küzdelemmé alakul át [19] . A nacionalista politikai rendszerek általában a nemzet "történelmi" területét kívánják visszaállítani, aminek következménye az "idegen" elemek kizárási kísérlete az illető területről. A jelzett esetek közé nyilván nem tartoznak azok, amikor az etnokrácia célja nem más, mint a hatalom ekkénti megőrzése.

Közép-kelet Európa (Észak-nyugat Balkán) országaiban van példa a hipernacionalizmusra. Fő elemei, egyes nyugati elemzők szerint, a rivalitás és a vágy. [20] Mégpedig a mimetikus vágy: nekem is az kell, amit a másik birtokol. Renee Girard elmélete idézhető idevágóan, bár ez esetben nem csupán birtoklásról van szó: veszélyérzetről is. A térség (nemzet)államainak a kialakulási folyamata jelzi, a modern kor beköszöntével itt a

szomszédoknak mindig volt egymás között osztani valójuk. Ezekre a folyamatokra emlékeztetnek a meglévő kisebbségek, akaratukon kívül, sőt akaratuk ellenére. A kisebbség állandó figyelmeztetés. És a veszély érzete akkor is munkál, ha veszély különben nem létezik. Amit az egyik oldal veszélyként, a másik elvárásaként értelmezi - ezért talál nehezen a szó. Ha mozdul valamit a kisebbség ügye, további félreértések lépnek, szinte kikerülhetetlenül fel: amit a többségi fél nagylelkűségként él meg, a kisebbségi számára emberi jog, ami kijár, és senkinek nem tartozik érte semmivel. Egyfajta süketek párbeszéde zajlik - amennyiben zajlik -, ebben hozhat változást a regionalizmus.

A regionalizmus Rogers Brubakernek a balkáni kisebbségi helyzetre vonatkozó elmélete értelmében juthat feszültségoldó szerephez. Brubaker szerint a térségi kisebbségekre vonatkozóan három entitás érdemel figyelmet: maga a kisebbség; azon ország, ahol él; valamint a szomszédos anyaország, amely kulturális szempontból fontos a kisebbség számára. [21] Az így létrejövő háromszög szigorúan arányos, nem stabil, de a viszonyrendszerek ismételtén kialakítják. Mindenik pólus rendelkezik olyan összetevőkkel, amelyekkel a másik kettő figyelmét felébreszti és leköti. A háromszög pólusai közötti belső versengés kettős dinamikájú: két pólus között a kialakuló relációba rendre bejátszik a harmadik. Az elmélet szerint egyik pólus sem lehet immúnis a másik kettővel szemben.

Ezt a felismerést nem akarják-kívánják elfogadni a többségi tényezők. Úgy ítélték meg, belső politikai helyzetük megengedi, hogy eltekintsenek attól a hatástól, amelyet különben érzékelnek, s amelyre valamiként válaszolni kellene. Az európai integrációs regionalizáció viszont azt a célt is szolgálja, hogy a határok mentén stabil helyzetű térségek jöjjenek létre, ahonnan a tőkének nem kell elmenekülnie. Az eurorégiós történetek a pénzszerzési esélyek révén éppen ezt a szomszédától - a háromszög harmadik pólusától - való elvonatkoztatást emelik olyan taktikai kérdéssé, amelyet sem félresöpörni, sem észre nem venni már nem lehet. Mivel szinte minden esetben a határ mindkét oldalán találhatóak még - ha nem azonos nagyságú és vitalitású - kisebbségi közösségek, a határtérségek ezért is a legalkalmasabbak az ilyen típusú kérdésfelvetésekre. Eltekintve az integrációs pénzpolitika határon átnyúló együttműködést célzó kiírásaitól, a határ elvben kínál lehetőséget olyan tükör-programok futtatására, amelyek ellen nehéz fellépni, hisz önnön kisebbsége ellen még az a hatalom sem lép fel, amely az országon belüli eltérő etnikumot nehezen tűri.

Aki a regionális politikát elfogadja, annak a fentiek értelmében el kell fogadnia az etnikai tagoltságot is.

Európai architektúra

Amikor egyes politikusok, szakértők a nemzetek és régiók Európája helyett nemzetek *versus* régiók Európájáról szólnak, nem feltétlenül latin filiációjukat csillantják meg. A *versus* ugyanis, a szótár szerint, nem *vagy* és nem *ellenében* jelentésű, értelme a *felé*. Folyamatot jelez tehát, azok politikai meggyőződését, akik - nem napóleoni értelemben vett - szövetségi Európát képzelnek el.

Európa-víziót sokan megfogalmaztak, nem egyszer a politikai jóslatokról tartott önbeteljesítő hatás jegyében. A nemrég létrehozott Budapest Fórum - a Közép-kelet Európa országai számára regionális tanulmányok hálózata - szeptemberi tanácskozásán mutatta be Európa-elképzelését a varsói Anton Kuklinski professzor [22], szerinte a holnapi helyzet négy alapvető tényező kölcsönhatásából alakul ki. Ezek: a sokszínűség, a nyitottság, a versenyképesség és az egység.

A *sokszínűség* Európa lényegi eleme, Fernand Braudel frappáns megfogalmazása szerint Európa egységét a sokszínűsége adja meg [23], melyet négy területre vonatkoztatnak: a helyi fejlesztési rendszerek sokféleségére, az életmódok sokféleségére, az új technológiák alkalmazásának sokféleségére és a regionális együttműködések sokféleségére. Mindenki sokféleségnek a jövőben is fenn kell maradnia.

Európa *nyitottságával* kapcsolatosan dilemmát jelent, hogy a szükségszerű belső nyitottság mellett milyen külső hatásokat kell befogadni. A belső nyitottság a határok határjellegének a megszűnését is jelenti, de a hasonló mértékű külső nyitottság - főleg keletről jövő - veszélyeket hordozhat magában.

A jövő Európájának a *versenyképessége* döntéskényszert is jelent: a szociális avagy a globális szemlélet közötti választást. Európa az egalitarizmust avagy a kompetitivitást fogja választani a jövőben? Ettől a döntéstől függ, Kuklinski szerint, a XXI. század a neoschumpeteriánus innovációt hozza-e el, miáltal a versenyképesség legfontosabb tényezői nyernek véglegesen teret.

Az *egységes* Európa politikai, gazdasági és társadalmi szövetséget jelentene. Ez nemes álmom. Bár az ide vezető úton az első lépés megtörtént azzal, hogy 1999. január 1-től bevezetik az egységes pénzt, az eurot. Amikor a frankfurti Európai Monetáris Intézet első elnökét megválasztották, a szövetségi Európa első tisztségviselőjét választották meg. Egyesek Wim Duisenberg-et Európa elnökének tartják, persze képletesen szólva. Tény, hogy nincs államfő, akinek nagyobb gazdasági hatalma lenne nála.

A jövő Európája, a sokszínűség megőrzésével, nem kicsiny gazdasági terek együttese lesz, hanem ezek amerikai típusú szövetsége. A szövetségi Európa színpadai, metaforikusan, a régiók. Amit kevésbé szoktak kihangsúlyozni a gazdasági vezető szerep a szupranacionális társaságoké lesz. A két állítás egyetlen kérdésbe torkollik: mi lesz a klasszikus nemzetállammal? *Plurális szuverenitással* kell számolni, ez négy döntési tényező együttélését, felelősség- és kompetencia-megosztását jelenti. Ezek: a szövetség, az államok, a régiók és társaságok - TNC: transnational corporations. A társaságok jelenléte a szuverenitás-hordozók között külön figyelmet azért érdemel, mert a társaságok a megfelelő politikai reprezentációs-legitimációs eszköztár hiányában olyan tényezőt jelentenek a döntési sorban, amely a demokrácia klasszikus ellenőrző módszerei alól kibújik. Az állam szerepe meghatározó marad, a juriszdikció, a törvénykezés alapvető feladatait nem lehet átadni-átvenni, miközben a gazdasági szféra teljes átalakulásával számolnak.

A régióval kapcsolatosan megfogalmazható tézisek: szerepük meghatározó módon növekszik, a régió regionális innovatív rendszer, kreatív környezet a gazdaság számára ugyanakkor a stratégiai gondolkodás és cselekvés központja. Végül, de nem utolsó sorban a régió holisztikus szerveződés, szervesíti a tudományos, kulturális, műszaki és gazdasági innovációt.

Regionalizmus/regionalizáció és multikulturalizmus

Az európai építkezés kapcsán megfogalmazódik a kérdés, hogy ami régió-ügyben történik, minek tekintendő: regionalizáció és/vagy regionalizmus. Ha a regionalizmust elvi-elméleti vizsgálódásnak, a regionalizációt gyakorlati cselekvésnek tekintjük, mindkét folyamat együttes jelenlétét kell megállapítanunk. Ha regionalizáció alatt az államoknak, európai intézményeknek a régiókkal kapcsolatos politikáját értjük, regionalizmus alatt pedig a

létező helyi lojalitás, kohézió kifejeződését, etnokulturális alapon kialakuló mozgalommá váló új tudatosságot, akkor nemcsak mindkettő létét tapasztaljuk, de ellentétes irányultságukat és egymást kiegészítő mivoltukat is.

A régióval kapcsolatos történéseket politikai, gazdasági tervezések tárgyaként vizsgáljuk, ha az Európai Unió régió-politikáját elemezzük. Ha az organikus fejlődés történeti feltételei érdekelnek, akkor egy régió - például Bánság - történeti keretként válik érdekessé. A folyamatok leírásához első esetben a közgazdaság-tudomány, közigazgatás-tudomány, második esetben a szellemtudományok hívhatók segítségül. Mélyebb elemzéshez a történelemtudomány kínál módszertani háttérrel. F. Braudel szerint a történelem különböző idősíkokon zajlik. Igen keveset változik a földrajzi feltételek alapszintje, a csoportok és csoportosulások társadalomtörténete lassú változásokat ír le, a felszín pedig az eseménytörténet. Braudelnek a Mediterráneum középkori mibenlétével foglalkozó monumentális munkájából [24] nyilvánvalóvá válik, többek között, hogy a régiók léte nem a központból, hanem peremhelyzetből elemezhető igazán, és hogy a geopolitikai egységek képzése illetve képződése egyszerre gazdasági és kulturális folyamat.

A politikatudomány és a társadalomtudomány is megfogalmazott a geopolitikai egységek kialakulását-létét értelmező elméleteket. Samuel Huntington híres-hírhedt elmélete szerint a világ nagy civilizációs egységekre oszlik, amelyek karakterjegyeit vallási alapú kultúrák határozzák meg. [25] Eszerint a régió kulturális entitás. I. Wallerstein centrum-periféria elmélete a világpiacként értelmezett gazdasági egységekből indul ki. [26] A fejlődésnek irányt szabó térség a centrum, a perifériák közvetítő térségek, s mint ilyenek alárendelődnek a centrumnak. Ezzel az elmélettel a modernizáció folyamata írható jól le, vagyis itt a régió politikai-gazdasági entitásként szerepel.

Braudel geopolitikai egysége, a mai szóhasználat figyelembe vételével, régióknak tekinthető. Geopolitikai egységként - régióként? - foglalkoznak kutatók Köztes-Európával, azzal a német és orosz területek közötti térséggel, amelyet neveznek Harmadik Európának is s amelyre a kultúrnemzetek közötti változó államhatárok a jellemzőek. Amikor kutatócsoportok - például a temesvári tudományegyetemen - arra az izgalmas kérdésre keresik a választ, hogy van-e a térségnek saját(os), az etnikai (ország)határokat átlépő szellemisége, a kezdeményezés nem csupán önmagában figyelmet érdemlő, hanem kultúrpolitikai tettként is.

Fontossá az ilyen vizsgálódásokat az teszi, hogy a lokális kultúrtörténeti gyökerek vizsgálata ellentmondani látszik a multikulturalitás azon értelmezésének és politikailag támogatott programjának, miszerint a megnyilvánuló - jelen esetben etnikai gyökerű - különbözőségeket létét nem elismerni kell, hanem ezekre, mint valamilyen csökevényként értelmezett jelenségre, kiegyenlítő politikákkal kell válaszolni. Miközben a regionalizmus lokális identitásképző értékek létét tételezi, a multikulturalitás a helyi hagyományok elvesztésének a tételéből indul ki, s ilyen kontextusban fogalmaz meg esélykiegyenlítő programokat. [27] A multikulturalizmus közép-európai elfogadása annak elfogadását is jelentené, hogy ami az egyik közösség számára jog tárgya, a vele együtt élő történelmi kisebbségnek adományként jelenik meg. Az adomány politikai akarat kérdése, társadalmilag nem kötelező. A regionalizmus története viszont éppen arról szól, hogy létezik egy, a hagyományokban gyökerező lokalitás-tudat, s az így létrejövő regionális összetartozás felülír(hat)ja az aktuális politikai kereteket.

A multikulturalizmusnak a régióhoz lényegi köze nem lehet.

---

[1] F. Albert-M. Bakk-B. Bodó: *Factors and Mechanisms of Regionalization*, In: *Local Identity and Regionalism*, Timișoara, 1998.

[2] A. Gergely András: *Kisebbség, etnikum, regionalizmus*, 1997. 8.

[3] Idézi: K. Gruber: *Regionalism, Nation-states, European Integration*, In: ISES Discussion Papers No.4. p. 9.

[4] Bíbó István: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*, In: B.I. Összegyűjtött munkái, I. kötet, Bern, 1981. p.229.

[5] Lásd: Mancur Olson: *A kollektív cselekvés logikája*, Budapest, 1997.

[6] Lásd Mircea Eliade és Hamvas Béla munkáit.

[7] Vass Csaba: *A globalizációs világszerváltás és létmódváltás*. In: *Valóság*, 1997/9. p. 1-20.

[8] Lásd: David Korten: *Tőkés társaságok világuralma*, Budapest, 1996.

[9] W. Blaas: *Regionalisation Processes in EU Europe*, Federal Ministry of Science and Research, Vienna, 1995. Idézi: K. Gruber in i.m. p.5.

[10] Lásd: D.C. Korten: i.m.

[11] Romániában a dán Randol Intézet szakmai felügyeletével dolgozták ki a Văcăroiu kormány idején a belső regionalizáció *Zöld Chartáját*. Egyetlen példát ebből: Észak-Erdély és a Körös-vidék meg Máramaros megyei - Kolozs, Bihar, Szilágy, Szatmár, Máramaros - úgy kerültek együvé, hogy lehetetlen a bármely régió húzóerejét jelentő központot kijelölni. Regionalizációt indítottak el, de nyilvánvalóan a történelmi tradíciók ellenében.

[12] A. Marga: *Filosofia unificării europene*, Cluj, 1997. p.7.

[13] F. Nietzsche: *Sämtliche Werke*, hg. von Colli und Montinari, Band 8, p.566.

[14] R. Schuman: *Európáért*, Pécs, 1991. p.159.

[15] *Le pole europeen de developpement*, document réalisé par Service Programmes et Aménagement, I.D.E. Lux, 1995.

[16] Pl. az északi Barents eurorégió, avagy térségünkben a magyarországi-romániai-jugoszláviai megyékre kiterjedő, hatmillió lakost felölelő Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió.

-
- [17] W. Hummer-S.Bohr: *A régiók szerepe a jövő Európájában*, Pécs, 1994. p. 58.
- [18] F. Thom: *The Rise of Nationalism*, In: *Uncaptive Minds*, Vol. 9. No.3-4. p.11.
- [19] Lásd: Zarko Puhovski: *Ethnic Nationalism and Communism*, In. *Uncaptive Minds*, i.m. 112-117.
- [20] R.Hamerton-Kelly: *National Minorities and the Integration of Europe*, In. *Integration, Regionalism, Minorities: What is the Link?*, Budapest, 1997. p.117-130.
- [21] R. Brubaker: *National Minorities, Nationalizing States and ETERNAL Homelands in the New Europe*, In: *Daedalus* 124(1995), p.107-132.
- [22] A. Kuklinski: *The Role of Regions in Federal Europe of the XXI Century*, előadás a Budapest Fórumon, 1998. szept. 4-5.
- [23] F. Braudel: *Civilization matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle*, Paris, 1980.
- [24] F. Braudel: *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*, vol. I-VI. Bucuresti, 1985-86.
- [25] S. Huntington: *Ciocnirea civilizațiilor*, București, 1997.
- [26] Lásd: F. Albert-M. Bakk- B. Bodó, i.m. p. 85.
- [27] M. Bakk: *Multiculturalism și drepturi lingvistice*, kézirat, 1998.